

2. Овом студијом, изузетно вредном за српску науку о народним говорима и за српску културу, мр Станислав Станковић уписао се у анале озбиљних дијалектолога и интелектуалаца који достојно афирмишу своју струку и свој завичај. Мукотрпна теренска истраживања, вођена у врло тешким временима деведесетих го-

дина XX века, вредела су уложеног труда и времена, те се студија *Границе њризренско-џимочких џовора у власоџиначком крају* може препоручити многим стручњацима из више хуманистичких и друштвених дисциплина, као и студентима српског језика, опште лингвистике, историје и етнологије.

Драгана Ратковић

Русалје у светлу савремених антрополошких теорија о опседнутости

Данијел Синани, *Русалје*, Етнолошка библиотека књига 41, Српски генеалогски центар, Београд 2009, 336 стр.

Русалје су један од најинтересантнијих ритуала српско-влашке народне културе о којем се својевремено много говорило, и који је привлачио пажњу не само научних истраживача већ и људи изван науке. „Русалски ритуал је феномен који са својим драматичним експресивним елементима, ритуалним праксама и за њих везаним веровањима представља (...) јединствен и крајње 'егзотичан' пример ритуалног понашања у нашој традиционалној култури“ (Синани 2009, 2). Иако се овај ритуал више не практикује од осамдесетих година XX века, и даље остаје доста питања и аспеката које треба поново сагледати кроз призму савремених антрополошких приступа и анализа. Управо је то подухват који је предузео аутор приказиване књиге – Данијел Синани, у жељи да искорачи из оквира устаљених тумачења овог ритуала и да сопствени допринос обухватнијем

и систематичнијем разматрању феномена русалја из перспективе антрополошких теорија о опседнутости.

У том циљу, методолошки поступак који је Синани применио у књизи *Русалје* „прати“ његову истраживачку намеру. Већ у уводу, аутор читаоца укратко упознаје са основним методолошко-теоријским апаратом и главним разлозима за поновно промишљање русалског феномена, имајући на уму, најпре, квалитативно недовољне и научно некомпетентне студије које су се бавиле тумачењем овог феномена.

Синани у првом поглављу – „Извори за проучавање русалског ритуала“ – наводи готово у целости све доступне изворе, који су поређани по хронолошком редоследу, тј. од првог помињања и регистравања русалског ритуала из 1876. године, па до публикација из седамдесетих година XX века. Карактер ових извора је углавном дескриптиван, и већином су фо-

кусирани на експресивне елементе и различите манифестације ритуала, као и на порекло и на легенде које су у вези са његовим настанком. Поред тога, овакав след представљања извора о русаљском ритуалу такође упућује на присуство важне проблематике термилошког, па и ритуално-религијског изједначавања русаљског ритуала са другим ритуалним праксама и веровањима на простору Србије. Непрецизна и често погрешна термилошка и ритуално-религијска одређења русаљског ритуала, која су садржана у некима од ових извора, као и у појединим студијама о русаљама које Синани касније критикује, јасно су разграничена у последњем делу књиге.

Путем следећег примењеног методолошког поступка, аутор у поглављу „Досадашњи радови о русаљама“ представља сопствени критички осврт на студије које је условно поделио на прегледне радове и анализе. У прегледне радове Синани сврстава оне који су се, као и претходно представљени извори, већином заснивали на описима ритуала, и који су сублимирали резултате истраживања и закључке до којих су дошли аутори који су се раније бавили овом проблематиком. Са друге стране, у категорију анализа Синани убраја студије и радове домаћих аутора који су се бавили анализом русаљског ритуала са различитих теоријско-методолошких полазишта, и који су, сходно томе, износили различита тумачења овог феномена. У оквиру тога, аутор врло аргументовано критикује психијатријско-еманципаторски приступ ритуалу, културно-генетска објашњења, социјално-психијатријска тумачења русаљског феномена – као

неуроза, археолошко-компаративна, психоаналитичка и компаративно-аналогска одређења, функционалистичку анализу шаманистичких елемената русаљског ритуала, социјално-психоаналитички приступ, етномузиколошку анализу ритуала и, на крају, једно потпуно недефинисано теоријско-методолошко одређење русаљског ритуала.

Детаљно презентовани извори и изнете критике различитих научних тумачења послужиле су аутору да преко сумираних представа ритуала истакне његове главне елементе и предложи његову идеалтипску дескрипцију. У оквиру поглавља „Слика ритуала“, Синани се бави његовим географским и временско-просторним одређењем, активним и пасивним учесницима у ритуалу, описивањем појаве падања у занос, као и егзорцистичким поступцима „буђења“ из заноса и, коначно, аспектима веровања и легенди које постоје у вези са настанком самог ритуала.

Оваква идеалтипска дескрипција русаљског ритуала послужила је аутору као увод за разматрање антрополошких теорија о опседнутости, које су знатно унапређене теоријско-методолошким поставкама британског антрополога Ајоана Луиса. У поглављу „Антрополошке теорије о опседнутости“, Синани истиче значај Луисовог доприноса овим теоријама, посебно из перспективе померања тежишта научне фокусираности са експресивних, појавних облика на шире социолошке импликације и конвенције које леже у основи различитих феномена опседнутости. Узимајући првенствено социјални контекст у обзир, феномени опседнутости не представљају ништа друго до легитиман

начин путем којег главни актери, односно особе које бивају опседнуте, из различитих разлога покушавају да побољшају или утврде свој социјални статус у заједници којој припадају. Тако, на пример, „путем опседнутости жене артикулишу своје родбинске везе, добијају канал за практиковање већ стеченог и оствареног ауторитета, као и добијање значајнијег положаја у заједници“ (Синани 2009, 266).

Према томе, русаљски ритуал је у овој студији представљен као манифестација феномена опседнутости, „као и једини развијени култ опседнутости који се појавио у традиционалној култури Србије“ (Синани, 273). У поглављу „Русаљски ритуал у светлу антрополошких теорија о опседнутости“, Синани, пре кључног аналитичког осврта, дефинише и терминолошки појашњава различите ритуалне праксе и веровања у натприродна бића, која су се неретко поистовећивала са русаљама, попут краљица, русалија и русалки. Тако русаље дефинише као „жене које за празнике Свете Тројице у селима источне Србије падају у специфичан занос“ (Синани, 275). Додатно, у последњим аналитичким разматрањима, аутор одговара на кључна питања која се тичу феномена русаља, односно – испитује следеће: које категорије лица и због чега бивају подложне опседнутости у русаљском ритуалу; како се преноси и наслеђује падање у занос; како се и зашто овај ритуал проширио на велики број села источне Србије и, коначно, који су главни разлози нестанка овог ритуала.

Истичући да се ради о друштвено условљеном типу понашања, које

кроз русаљски ритуал стиче легитимитет, Синани закључује да су русаље током времена професионализовале своје способности падања у занос, чиме су обезбеђивале посебан статус и проходност за вертикалну друштвену покретљивост. Такође, важан аспект овог ритуала представља исказивање незадовољства и фрустрација жена русаља њиховим положајем у друштву и породици, што је једино у јавном простору, кроз ритуал падања у занос, било толерисано као облик отпора патријархалном систему и стегама које у њему владају. На крају, Синани исправно констатује да се путем овог ритуала вршила инаугурација и афирмација русаља као религијских „функционера“ у одсуству „официјелне“ религије, чиме су оне, са једне стране, представљале замену за „официјелне“ религијске „функционере“, а, са друге стране, задовољавале потребу заједнице за њиховим постојањем.

Књига *Русаље*, поред тога што представља веома добру и корисну систематизацију грађе о русаљском ритуалу, аргументовано теоријски и методолошки надомешћује недостатке који су начињени у ранијим домаћим студијама о овом феномену. Штавише, увођењем новог сагледавања русаљског ритуала кроз призму антрополошких теорија о опседнутости, Синани је отворио могућности за његова даља тумачења. Стога сматрам да би ова књига требало да представља обавезан део литературе за студенте етнологије и антропологије у оквиру предмета *Народна религија Срба*, а уједно – питко и интересантно штиво за људе изван дисциплине.

Јована Диковић